

Pasgeboren kinderen blijken het eigen ritme van hun moedertaal al te herkennen. Dichters en componisten maken gebruik van die ritmes – waardoor een Frans muziekstuk net iets anders klinkt dan een Brits, en een Nederlands gedicht anders dan een Spaans. Hoe diep zit ons ritmegevoel?

Marc van Oostendorp

Machineweer- talen en morsetalen

Ritme in taal en muziek

Als Nederlander krijg je op gezette tijden een papier in handen waarop een geheel nieuwe tekst staat op de melodie van het bekende lied 'Daar bij die molen'. Het bruidspaar kijkt angstig en gespannen, en de tekstschrijvers hummen zacht tijdens het intro. Iedereen moet meezingen, jij ook.

Je staat op zo'n moment voor een ingewikkelde taak, die de meeste mensen desalniettemin feilloos uitvoeren: je moet de lettergrepen van de nieuwe tekst ('Ja, onze Wim / die is heel slim') op zo'n manier over de melodie verdeelen dat ze passen. In dit voorbeeld doet zich daarbij al meteen een probleem voor: in allebei de regels ontbreekt een lettergreep. Opvallend genoeg lossen negen van de tien feestgangers dat probleem op dezelfde manier op; ze zingen 'Wi-him' en 'sli-him'. Volgens de wetten van de logica zijn er allerlei andere mogelijkheden, maar de meeste ervan klinken heel onnatuurlijk. Probeer maar: 'Ja, onze-he Wim / die-hie is heel slim'. Dat klinkt niet.

Waarom niet? Wat maakt de ene versie soepel als een afgetrainde danser en de andere stijf als een reumatische grijsaard? Het heeft iets te maken met ons ritmegevoel. De muziek heeft een ritme, de tekst heeft een ritme – en in een geslaagd liedje passen die ritmes op elkaar. Maar dat verlegt de vraag: want hoe voelen we die ritmes zo vanzelfsprekend aan?

■ MACHINEGEWEER

Mensen gebruiken hun gevoel voor ritme in taal ook als ze niet zingen. Iedere gesproken taal heeft een eigen en kenmerkend ritme. Uit tal van onderzoeken blijkt dat mensen het ritme van hun moedertaal feilloos herkennen – ook als ze de woorden niet verstaan. Vreemdelingen die een nieuwe taal proberen te spreken, worden vaak herkend aan hun afwijkende ritme – zelfs wie een taal vloeiend spreekt, doet dat vaak nog in het ritme van zijn moedertaal.

Een belangrijk onderscheid daarbij is dat tussen talen die klemtonen tellen, zoals het Nederlands en het Engels, en talen die lettergrepen tellen, zoals het

Spaans en Frans. In talen als de laatste duurt iedere lettergreep ongeveer even lang. Dat geeft zulke talen een staccato-achtig ritme: 'Nous-vous-a-vons-promis-ce-la-hi-er', zeg je in het Frans, 'We hebben het u gisteren beloofd', waarbij je nauwelijks verschil maakt tussen bijvoorbeeld het onbeklemtoonde *a* en het beklemtoonde *vons*.

In een taal als het Nederlands tellen de onbeklemtoonde lettergrepen juist niet mee: de afstand tussen twee klemtonen blijft steeds ongeveer dezelfde, hoeveel onbeklemtoonde lettergrepen er ook tussen staan. Het Franse zinnenetje klinkt in het Nederlands ritmisch vaak als 'We hebben het u gisteren be-loofd'; de klemtoon ligt op *heb*, *gis* en op *loofd*, en ieder stukje tussen twee streepjes is ongeveer even lang.

Dit verschil tussen twee soorten Europese talen werd voor het eerst opgemerkt door de Britse uitspraakdeskundige Arthur Lloyd James (1884-1943). Volgens Lloyd James klonk het Spaans 'als een machineweer' en het Engels als 'morsecode'. Dat gevoel bleek de afgelopen decennia ook meetbaar.